

ЖАНРАВА-СТЫЛЁВАЯ АДМЕТНАСЦЬ ТВОРАЎ ВІКТАРА КАЗЬКО І ВІКТАРА АСТАФ'ЕВА

Творчасць В. Казько і В. Астаф'ева як прадстаўнікоў сацыяльна-філасофскай прозы займае вядучае месца ў літаратурным працэсе XX ст. Праблематыка і паэтыка іх твораў шмат у чым падобныя, але ў той жа час абодва празаіка дэманструюць яркую індывідуальнасць. У сваёй творчасці яны ўвесь час імкнуліся да найбольшай жыццёвай дакладнасці, аналітычнаму даследаванню героя-сучасніка ў складанай грамадскай сітуацыі, у маральных змаганнях і пошуку праўды. Сярод галоўных якасцяў таленту В. Казько і В. Астаф'ева можна вызначыць асаблівае спалучэнне суровай праўдзівасці, нават бязлітаснасці, жорсткасці рэалістычнага апісання рэчаіснасці з дзіўнай тонкасцю, шчыmlівай пачуццёвасцю, лірычнай усхваляванасцю інтанацыі.

Проза абодвух пісьменнікаў у пэўнай ступені аўтабіяграфічная, звязаная з асабістым, жыццёвым вопытам аўтараў. У другой палове XX ст., калі асабліва інтэнсіўна адбываўся працэс лірызацыі эпасу, разнастайнымі сталі пошукі шляхоў награвулення прозы лірычным пачаткам. У В. Казько і В. Астаф'ева яны закранулі ўсе галоўныя сферы – тэматыку, майстэрства кампазіцыйнай будовы і стылістыку. Адсюль вынікае значная роля аўтабіяграфічнага, спавядальнага матыву ў іх творчасці, фрагментарнасць сюжэта, часам адсутнасць адзінай фабульнай знітаванасці.

Віктар Пятровіч Астаф'еў належыць да пакалення пісьменнікаў-франтавікоў, якое прыйшло ў літаратуру ў 50-ыя гады. Сапраўднае прызнанне яго творчасці адбылося на мяжы 60–70-ых гадоў, калі выйшлі ў свет творы “Апошні паклон”, “Пастух і пастушка”, “Цар-рыба”. Значны пласт народнай культуры, айчыннай гісторыі, звязаны з эпохай калектывізацыі, вайной, пасляваенным жыццём, своеасабліва праламаўся праз “аўтабіяграфію пакалення”, лірычную споведзь сучасніка ў кнігах пісьменніка.

Празаік у гэты час вялікае значэнне надае мастацкай форме, старанна апрацоўвае свае творы. Праца над сучаснай пастараллю значна ўзмацніла філасофскі аспект у яго творчасці і дала магчымасць больш свабоднага выкарыстання традыцый рускага і сусветнага мастацтва – сумяшчэння пастаральнай, сентыментальнай традыцыі з фальклорнай, сінтэтычнай – вобраз пастуха і пастушкі.

У параўнанні з ранейшымі творамі, такімі як “Зарапад”, “Дзесьці шуміць вайна”, аповесць “Пастух і пастушка” па-новаму адлюстравала ваенную тэму. “Тут уступае ў сілу ўмоўнасць філасофскага апавядання з яго асаблівай трактоўкай катэгорыі Часу, гранічнай абагульненасцю вобразаў, падобна да таго, як ў драме “Даруй мне”, якая з’яўляецца як бы матэрыялізаванай метафарай журботнай і цяжкай памяці вайны, таксама значная роля адводзіцца элементу прытчы, сімволіке, алегарычным вобразам (сляпыя хлопчыкі, Смерць і г.д.)” [3, с. 81].

У філасофскім жанры важная роля належыць прынцыпу суаднесенасці цяперашняга з мінулым. Таму ў кампазіцыі “Пастуха і пастушкі” мінулае і сучаснасць спалучаны ў адзінае цэлае. Твор, цэнтральная частка якой прысвечана падзеям Вятнай Айчыннай вайны, абрамляюць умоўна-сімвалічныя сцэны. У зачыне і эпілогу, якія гучаць як рэквіем, з’яўляецца Жанчына, якая састыла над магільным узгорачкам з пірамідкай. Шырока выкарыстоўвае Віктар Астаф’еў паэтыку кантрасту, шматлікія эпіграфы з мэтай глыбейшага раскрыцця сістэмы маральна-эстэтычных ацэнак аўтара. Такім чынам, ужо ў аповесці “Пастух і пастушка” глыбока выявіліся асноўныя прыметы мастацкай манеры пісьменніка – злітыя ў адзінае цэлае паэтычны лірызм і строгае аналітычнасць, драматызм і філасофскае абагульненне.

Творам, у якім В. Астаф’еў упершыню звярнуўся да аналізу сучаснасці, стала кніга “Цар-рыба”, з падзагалоўкам “апавяданне ў расказах”. Тэма прыроды ў гэтым творы атрымала магутнае, філасофскае гучанне і пачала ўспрымацца як экалагічная. Астаф’еў змог не толькі з вялікай грамадзянскай

смеласцю, але і з мастацкай сілай даказаць неабходнасць для сучаснага чалавека жыць “у згодзе” з прыродай.

“Прыроднае ў “Цар-рыбе” са сферы сацыяльна-філасофскіх роздумаў, лірыка-сімвалічных замалёвак пераходзіць у самую архітэктоніку апавядання, у яго эстэтыку і стылістыку, вызначаючы сутнасць чалавечых характараў. Прыроднае альбо ўліваецца ў душу, раствараючыся поўнасьцю ў ёй (Акім, Павел Ягоравіч), альбо выступае магутнейшым праявіцелем зла, сквапнага, своекарыслівага (галерэя “турыстаў” і браканьераў). Усё апавяданне асвечана адзіноцтвам аўтарскай канцэпцыі, згодна з якой вышэйшая ступень прыгожага – хараство натуральнасці і прастаты” [3, с.84].

У “Цар-рыбе”, працягваючы вопыт над “Пастухом і пастушкай”, Астаф’еў шырока выкарыстоўвае разнастайныя мастацкія сродкі выразнасці: складаную метафару, фальклорны міф, сімваліку. Ключавым у творы з’яўляецца вобраз цар-рыбы – вялізарнай істоты, якая абітае ў глыбінных водах і ад імя пакрыўджаннай прыроды чыніць строгі суд. Прырода надзяляецца аўтарам такімі чалавечымі якасцямі, як боль і пакуты. Пейзаж набывае новую функцыю: не толькі дапамагае глыбей выявіць духоўны свет герояў, але і дапамагае стварыць значныя сацыяльна-філасофскія і маральна-эстэтычныя абагульненні.

У беларускай літаратуры для больш глыбокага раскрыцця ўзаемаадносін чалавека і прыроды новыя мастацкія сродкі шырока выкарыстоўвае Віктар Казько. Яго пошукі ў ідэйна-стылёвых адносінах значныя і багатыя, бо пісьменнік сцвярджае навізну, імкнецца да новых вобразных прастораў.

Яркую творчую індывідуальнасць В. Казько выявіў ужо ў самых першых сваіх апавесцях. Знаходзячыся пад уплывам так званай міфалагічнай школы, якую прадстаўлялі Ч. Айтматаў, В. Астаф’еў, І. Друцэ, Ю. Кім і іншыя, ён шырока выкарыстоўвае міфы, легенды, біблейскія матывы і сюжэты, якія дапамагаюць глыбей выявіць часавую аўтарскую канцэпцыю. “Умоўнасць – адзін са сродкаў “злучэння часу”, калі гістарычны і

пазагістарычны вопыт народа ўваходзіць у сучаснасць, дапамагаючы яе асэнсаванню. Разам з тым героі В. Казько, апынуўшыся ў фантастычным свеце, дзе нішто іх не абмяжоўвае, раскрываюць свае сапраўдныя якасці і тыя патаемныя думкі, якія не дазваляюць жыць “спакойна” [5, с. 48].

Напрыклад, у аповесці “Высакосны год” фантасмагарычная сцэна з пастаўшымі з магіл нябожчыкамі, ахвярамі вайны, сярод якіх маці і сястрычка Дзімы Прыгоды, як бы вяртае час назад і тым самым аблягчае душу героя, здымаючы з яе ўвесь цяжар віны за злачынствы іншых, за тое, што ён застаўся жывы. У новым творы “Аповесці аб беспрытульным каханні” зноў у цэнтры праблема памяці, якая абвастае душэўныя пакуты галоўнага героя Андрэя Разоркі. Умоўныя сны мроі дазваляюць аўтару выявіць глыбокі кантраст паміж прыдуманым светам і жорсткай ваеннай рэчаіснасцю. Страшнае, бесчалавечнае мінулае ў аповесці ўвасабляецца і ў сімвалічны вобраз чорнага сабакі-здані, які мроіцца герою.

І нарэшце, у аповесці “Суд у Слабадзе”, якая завяршае цыкл твораў пра вайну, рэальнасць зноў трансфармуецца ў фантасмагорыю. Найперш гэта выяўлена ў знішчэнні натуральнай палярнасці на колеравым узроўні. Калі традыцыйна чорнае сімвалізавала смерць, а белае – жыццё, то пасля ўсіх жудасаў, што перанёс Ноля Лецечка ў фашысцкім “кіндэрхайме”, для яго і чорнае, і белае сімвалізуюць смерць, жахі вайны. Пісьменнік паказаў, што менавіта вайна знішчыла гэту палярызацыю, бо эсэсавец у чорнай форме і доктар у белым халаце адбіралі ў дзяцей жыццё. Асаблівае напружанне выклікае карціна страшнага падарожжа хлопчыка па шляху, што ўсланы чалавечымі целамаі, якая канцэнтруе ў сабе ўсе жахі вайны. На думку М. Тычыны, “герой аповесці “Суд у Слабадзе” нагадвае міфічнага Іова: ён таксама абраны лёсам – Лецечку выпала выпрабаванне памяццю аб перажытым у гады вайны...” [4, с. 85].

Героямі ранніх твораў В. Казько, як і В. Астаф’ева з’яўляюцца падлеткі, якія толькі ўступаюць у жыццё, адбываецца фарміраванне іх як асобы. Менавіта па гэтай прычыне аўтары акцэнтуюць галоўную ўвагу на

тым моманце, калі душа героя-падлетка знаходзіцца ў стане найвышэйшага эмацыянальнага напружання, калі адбываецца перайначванне яго характару. “Герой В. Казько часцей за ўсё пакутлівы чалавек. Пакуты яго – вынік біяграфіі героя, жыццёвага лёсу (Лецечка, Яўмен Крыга) ці пакуты героя носяць характар пераломнага моманту ў развіцці лёсу, з’яўляюцца вынікам супярэчлівасці душы, якая патрабуе перагляду жыццёвых прынцыпаў (Мацвей Роўда)” [2, с. 100].

Наступныя творы В. Казько: раманы “Неруш”, “Хроніка дзетдомаўскага саду”, “Бунт незапатрабаванага праху”, аповесці “Цвіце на Палессі груша”, “Выратуй і памілуй нас, чорны бусел” і іншыя вызначаюцца складанай арганізацыяй апавядальнай плыні твора, у структуры якой узаемадзеінуюць разнастайныя элементы: улесна мастацкая выяўленчасць, адцягнана-філасофскія разважанні і публіцыстычная заостранасць. Паэтыка гэтых твораў “канкрэтна-рэалістычная, для якой характэрна яркая дэталізацыя, а частка і гумарыстычная падсветка, тут спалучаецца з умоўна-сімвалічнай вобразнасцю і шматзначна-прытчавым пачаткам. Усё гэта цягне за сабой і разнастайнасць экспрэсіўна-стылёвых рэгістраў, сярод якіх усё большую ролю набывае чэнасрэдна аўтарскае слова рознай эмацыянальнай афарбоўкі. Вельмі часта яно з’едліва-іранічнае, парадаксальна-задзірыстае, поўнае прыхаваных, а то і адкрытых выпадаў супраць многіх прыкрых рэалій нашага часу, чэпрымальных для гуманістычнай свядомасці пісьменніка” [1, с. 20].

Вялікая ўвага да асацыяцый часта дапамагае праявіць менавіта праз метафару і алегорыю раскрыць складаныя, часам нечаканыя сувязі паміж рознымі з’явамі рэчаіснасці, пашырае і ўзбагачае ўяўленне аб акаляючым свеце. Напрыклад, у рамане “Неруш” грыбніца, якую Мацвей Роўда разам з травой вырваў з зямлі, плакала як жывая. Яна выступае тут маткаю ўсіх грыбоў, каранем жыцця.

Глыбокім сэнсам напоўнена і апісанне паводзін бусла, які звёў сабе гняздо ў новым Князьборы. Ён быў маўклівы і змрочны, здавалася, што

цярпенне і вечнасць жывым птушыным вокам глядзяць у душу чалавека. Вобразу бусла ў рамане “Неруш” адведзена вялікае месца. Ён увайшоў у яго як казачны сімвал роднага краю. У гэтым вобразе ўвасоблена прыгажосць і духоўная сутнасць сучаснага Палесся, усяго жывога і нежывога ў ім.

Адной з найважнейшых якасцяў Казько-мастака з’яўляецца суб’ектыўнасць творчасці, якая выяўляецца найперш у выразна акрэсленай пазіцыі аўтара. Яго героі выяўляюць сябе праз пэўныя ўчынкі, дзеянні. Але аўтар заўсёды “прысутнічае” ў творы. “Ацэначны позірк В. Казько падмацоўвае агульнае ўражанне, з’яўляецца вызначальным. Перавагай асабістага як структуратворнага элемента аповесці “Выратуй і памілуй нас, чорны бусел” тлумачыцца прыём увядзення ў моўную плынь казачніцы, аўтарскага роздуму і аўтарскіх каментарыяў, якія выяўляюць яго погляд, яго настроі і эмоцыі” [2, с. 103].

В. Казько кожным сваім чарговым творам фіксуе новую ступень глыбокага крызісу нашага сённяшняга грамадства. У адпаведнасці з гэтым, апавядальная інтанацыя становіцца ўсё больш песімістычнай. Усе апошнія творы пісьменніка набываюць прыкметы антыўтопіі, прагностыкі і папярэджвання. В. Казько адметна і глыбока адлюстроўвае фантазмагарычнасць сучаснага жыцця.

ЛІТАРАТУРА:

1. Бугаёў, Д. Пахавальная песня з пробліскам надзеі / Д. Бугаёў // Крыніца. – 1997. – № 12. – С. 20 – 23.
2. Дзягцяр, Н.У. Творчасць Віктара Казько: праблемы стылю / Н.У. Дзягцяр // Весці АН Беларусі. Сер. гуманіт. навук. – 1994. – № 2. – С. 98– 104.
3. Ершов, Л.Ф. Виктор Астафьев и лирико-философская проза / Л.Ф. Ершов // Русская литература. – 1984. – № 1. – С. 75 – 89.
4. Тычына, М.А. Час прозы: Літ.-крытычныя арт. / М.А. Тычына. – Мінск : Маст. літ., 1988. – 205 с.
5. Ханеня, С.І. Творчасць В. Казько на ўроках літаратуры ў XI класе / С.І. Ханеня // Беларуская мова і літаратура. – 2003. – № 2. – С. 47 – 59.